Kıvanç Çefle [*btsatranc@tubitak.gov.tr*

İlginç Bir Yardımlı Mat Problemi

Sevgili okurlarımız, satranç problemlerinin en ilginç türlerinden olan ve kurgucular arasında popülerliği giderek artan yardımlı matlardan *Bilim ve Teknik*'te daha önce de söz etmiştik. Dileyen okurlarımız Mayıs 2018 sayısında yayımlanan "Satranç Taşlarının Dansı" başlıklı yazımıza https://services.tubitak.gov.tr/edergi/edergi.htm adresi üzerinden ulaşabilir. Yine de hiç bilmeyenler için yardımlı mat (İngilizce'de helpmate) problemlerini basit bir örnekle anlatmaya başlayalım (Diyagram 1).

Diyagram 1
Vitali Medintsev
Springaren, 2002

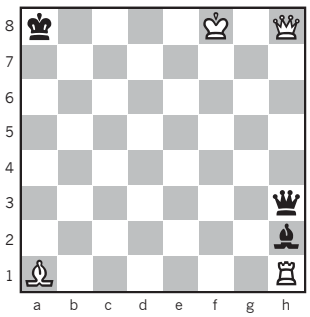

İki hamlede yardımlı mat (iki çözüm).

Yardımlı mat problemlerinin iki önemli özelliği, ilk hamleyi siyahın yapması ve birden fazla çözümünün olabilmesidir. Diyagram 1'deki örneğimizin de iki çözümü var. Çözümün akışı ise şu şekildedir: 1. Siyah oynar, beyaz oynar 2. Siyah oynar, beyaz oynar ve mat eder. Yardımlı matlarda siyah ve beyaz, siyah şahın mat olabilmesi için işbirliği hâlindedir, başka bir deyimle "yardımlaşırlar". Örneğimizin çözümü de şöyle:

1. Fb8 Fd4 2. Vxh1 Vxh1#
1. Vc3 Kb1 2. Vxa1 Vxa1#

Şimdi gelelim bu yazımızın esas konusu olan probleme (Diyagram 2).

Diyagram 2
Thomas Dawson, 1923

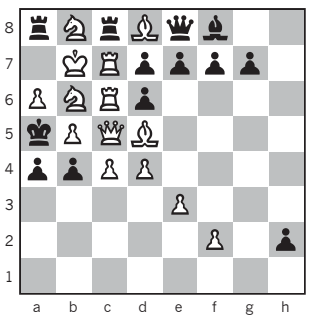

Bir hamlede yardımlı mat.

Bu problem ne kadar zor olabilir ki? İlk hamleyi siyahın yapacağını biliyoruz ve siyahın yapabileceği hamleleri tek tek deneyerek çözümü bulabilirmişiz gibi geliyor. Ancak bu denemelerin hepsi de (birisi hariç) başarısız olur. Örneğin 1. dxc6 Axc6+ 2. Vxc6. Siyahın yapabileceği diğer piyon hamleleri ya da 1. Ka7+ hamlesi de faydasız girişimlerdir. Ama b4'teki siyah piyon ve c4'teki beyaz piyon bize satrançtaki en özel hamlelerden biri olan "geçerken alma"yı (en passant, e.p.) hatırlatıyor.

Bu problemi çözebilmek için pozisyona, kurallara uygun olarak oynanmış bir oyunda ortaya çıkan bir konum olarak bakacağız: Yardımlı

funky-data / iStock

mat kurallarına göre şimdi sıra siyahta; o hâlde son hamleyi beyaz yapmıştı. Eğer beyaz son hamlesinde c2-c4 oynamışsa o zaman siyah 1. bxc3 e.p. oynayabilir ve beyaz da 1…Ac4# ile mat edebilir. Ancak bu şekilde problemi çözmüş sayılmayız! Beyazın son hamlesinde gerçekten de c2-c4 oynadığını kanıtlamamız gerekir. Dolayısıyla bu artık bir yardımlı mat problemi olmaktan çıkar ve bir retrograd analiz problemine dönüşür. Demek ki pozisyonun geçmişini analiz etmeliyiz.

Şimdi, belki pek alışkın olmadığınız bir şey yapacağız ve verilen pozisyondan başlayarak oyunu geriye doğru oynayacağız (adeta bir filmi sondan başa oynatır gibi), yani oynandığı farz edilen oyundaki hamleleri sırayla geriye alacağız. Bu işleme geçmeden önce, siyahın yalnızca h2'deki piyonunun hamlelerini geriye alabileceğimize dikkat edelim. A8'deki kalenin a7'den ya da c8'deki kalenin c7'den şimdi durdukları karelere gelmiş olabileceği akla gelebilir. Ancak bu mümkün değil çünkü b7'deki şaha şah çekmiş hâldeyken bir hamle yapmış olmaları kurallara uygun değil. Tekrar edelim: elimizde yalnızca h2'deki piyonun geriye alabileceğimiz hamleleri var.

Artık başlayabiliriz. Varsayalım ki beyaz son hamlesinde c3-c4 oynamış olsun.

1. c3-c4 h3-h2 2. Vc4-c5 h4-h3 3. Kc5-c6 h5-h4 4. Kc6-c7 h6-h5
(Diyagram 3).

Diyagram 3

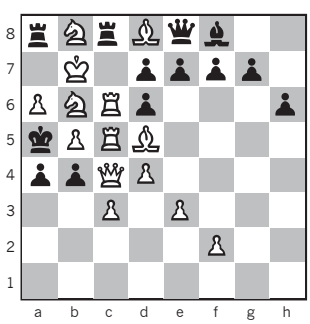

Bu durumda görüyoruz ki beyazın son hamlesinde c3-c4 oynamış olduğu varsayımı bizi kural dışı bir pozisyona götürdü. Çünkü diyagram 3'e baktığımızda siyahın a8 ve c8'deki kalelerinden birinin oyunun başlangıcında h8'de olan orijinal kale olması gerektiğini görürüz (çünkü hiçbir siyah piyon terfi etmemiştir). Peki, yerinden hiç ayrılmamış f8 fili, g7 ve h6 piyonuna rağmen bu kale nasıl h8'den ayrılabilmiştir? Elbette bu imkânsızdır, dolayısıyla beyazın diyagram 2'den önce c3-c4 oynamış olması mümkün değildir. Peki diyagram 2'den önce beyaz c2-c4 oynamış olabilir mi? Şimdi buna bakalım.

1. c2-c4 h3-h2 2. Vc3-c5 h4-h3 3. Kc4-c6 h5-h4 4. Kc5-c7

Yukarıda anlattığımız sebepten 4…h6-h5 mümkün değil. Ama burada farklı olarak 4**…Kc6-c8** mümkün (Diyagram 4).

Diyagram 4

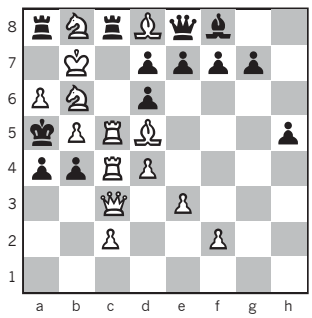

Dolayısıyla 1. c2-c4 hamlesi bizi kurallar dahilinde oynanmış bir oyunda ortaya çıkabilecek bir pozisyona götürür. Beyazın son hamlesini d5'teki fili, atları ya da diğer piyonlarıyla yapmış olması da yine aynı mantığa göre mümkün değildir, okurlarımız deneyerek bunu kolayca görebilir. Sonuç olarak diyagram 2'den önce beyazın yapmış olabileceği tek hamle c2-c4'tür. Bir hamlede yardımlı mat probleminin çözümü de bu durumda **1. b4xc3 Ac4#** olacaktır!

Geçen Ay Sorulan Problemlerin Çözümleri

Geçen ay sizlere ustaların hatalı oynadıkları birkaç pozisyon vermiş ve seçtikleri hatalı devam yolu yerine nasıl oynasalardı oyunu kazanabileceklerini sormuştuk. Şimdi bunların çözümlerini veriyoruz.

Diyagram 5
Frank Marshall-Jose Raul Capablanca
New York, 1909

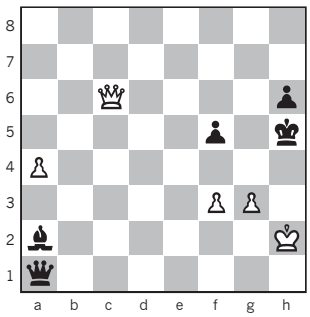

Sıra beyazda, nasıl oynamalı?

Bu konumda Marshall **45. Vb5** oynadı ve yenildi. Halbuki çok da karmaşık olmayan bir hamle dizisiyle oyunu kazanabilirdi. Nasıl mı?

Çözüm:

1. Ve8+ Şg5 2. f4+ Şf6 (2...Şg4 2. Ve2#) **3. Vh8+** ve sonraki hamlede beyaz siyahın vezirini alır.

Diyagram 6
Emmanuel Schiffers - Mikhail Chigorin
Saint-Petersburg, 1897

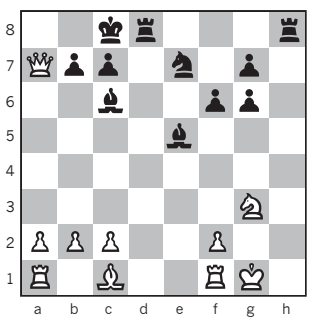

Sıra siyahta, nasıl oynamalı?

Bu oyunda siyahlarla oynayan Chigorin bir hafif alete karşılık vezir vermiş, buna karşılık rakip şaha karşı şiddetli bir hücum şansı elde etmişti. Ancak diyagram 5'teki pozisyonda kendi şahı ile ilgili kaygıları ağır bastı ve 24...b6 oynadı. Oyunun devamında ise beraberlikten başka bir şey elde edemedi. Halbuki rakibine nefes bile aldırmayan bir kombinezonla oyunu kazanabilirdi. Sizden Chigorin'in göremediği bu devam yolunu bulmanızı istemiştik.

Çigorin şöyle kazanabilirdi:

1... Kh1+ 2. Axh1 Fh2+ 3. Şxh2 Kh8+ 4. Şg3 Af5+ 5. Şf4 Kh4#.

Diyagram 7
Walter Henneberger-Ossip Bernstein
Zürih, 1934

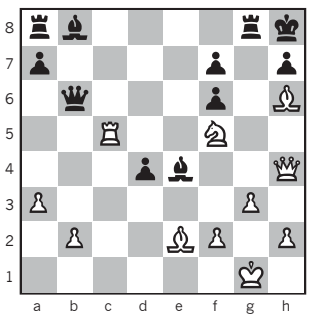

Sıra beyazda, nasıl oynamalı?

Henneberger burada şık 28. Vg4 hamlesini oynayarak vezirini sundu. Şimdi vezir alınamaz çünkü 28...Kxg4 2. Kc8+ Vd8 3. Kxd8+ Kg8 4. Fg7# var. Ancak tehlikeyi gören Bernstein 28...Fxf5 oynadı ve oyun beraberlikle bitti. Henneberger 28. Vg4 yerine başka bir devam yoluyla oyunu kazanabilirdi. Nasıl mı?

Henneberger şu şekilde kazanabilirdi:

1. Fg7+ Kxg7 2. Kc8+ Vd8 3. Kxd8+ Kg8 4. Vxf6#

Ayın Soruları

Ayın soruları bir hamlelik yardımlı mat problemlerinden oluşuyor.

Diyagram 8
Zoltan Labai
Nedelna Pravda, 1989 Övgü

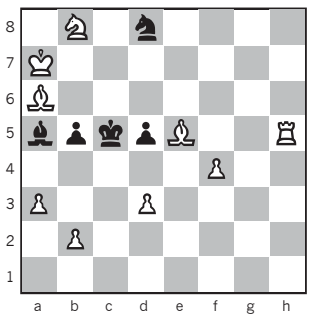

Bir hamlede yardımlı mat (üç çözüm).

Bu problemin özelliği siyahın ve beyazın hamlelerinin bir örüntü oluşturması. Bakalım bu örüntüyü bulabilecek misiniz?

Diyagram 9

Alberto Luis Garazo
Die Schwalbe, 1977

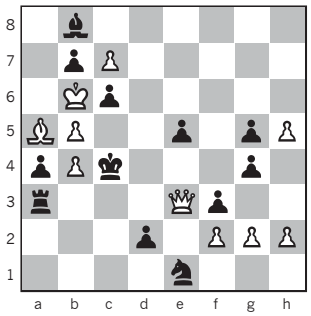

Bir hamlede yardımlı mat.

Dikkat, bu problemde karşınıza retrograd analiz çıkabilir! ■

alice-photo / iStock